

АНТИКА У ИЗДАЊИМА БАЛКАНСКОГ И БАЛКАНОЛОШКОГ ИНСТИТУТА

REVUE INTERNATIONALE DES ÉTUDES BALKANIQUES I, 1935, т. 1

Захваљујући угледу покретача *Revue*, у новом часопису су учествовали најистакнутији савремени истраживачи. Како се види из писама упућених уредништву, ревија посвећена Балкану примљена је топло, оцењена као добар подухват и идеја на чије се остваривање дуго чекало.

Било је неопходно најпре формулисати програм и циљ балканологије. То су уредници и учинили, представљајући нови часопис научној јавности (P. Skok et M. Budimir, *But et significations des études balcaniques*, 1–28). Као темељна наука, на првом месту у проучавању Балкана ће бити историја, и то од најстаријих до најновијих времена. При том се указује на оне политичке формације које су, као Римска империја, доприносиле повезивању балканских народа и њихових култура. Друга велика држава чији је утицај – и то не увек негативан – на ове просторе био трајан јесте Турска царевина; њен утицај у области језика, на пример, једно је од великих истраживачких поља. У свим областима, наглашавају промотори нове науке и покретачи часописа, питања из области балканистике треба посматрати компаративно, а не изоловано, само у једном народу. Нова наука заснива се на три извора: историји, антропологији и компаративној лингвистици. Резултати ових истраживања треба да покажу допринос Балкана европској цивилизацији која је – бар до времена појаве *Revue* – са своје стране показивала „un mépris général de tout ce qui est balcanique“ (19).

Аутори су били мишљења да балканологија не треба да буде само теоријска, већ и практична наука – бар у домену савремене социологије – која ће, објашњавајући менталитет Балканаца помоћи људима да се разумеју и да сарађују (24). На „utilité“ науке у овом смислу вероватно би се данас другачије гледало.

Оригинални прилози истраживача из целе Европе у првом годишту *Revue* покривају различите теме из свих главних дисциплина класичне филологије и науке о старини уопште. Осим важне тематске студије Т. Желинског (уп. даље, *Књига о Балкану*), већину поменутих чланака чине релативно кратке синтезе. Но и оне, будући

дело врхунских ауторитета, имају важност и тежину. Тако је кључне карактеристике грчке религије и њен историјски преглед дао, на свега неколико страна, велики познавалац ове области М. Nilsson (70–75), а о привредном животу Балкана у антици, нарочито у римско доба, поуздану синтезу је сачинио чувени М. Rostovcev (49–58). У часопису се налази и резиме и данас актуелног дела француског научника J. Zeiller-а о христијанизацији Балкана (76–81) и сумаран преглед историје Балкана под римском влашћу G. Ferrer-а (98–102). Потпунији приказ историјата подунавског лимеса, од I века до краја антике, потиче из пера С. Patsch-а, истраживача који је познавање ове области битно унапредио.

Кад се зна да су и Будимир и Скок били превасходно лингвисти-етимолози, не изненађује што посебно место у часопису има компаративна лингвистика; идући од праиндоевропског до класичних језика, она их повезује са савременим балканским језицима, пре свега албанским и румунским. Главни представници ове треће скупине тада су били К. Санфелд, чији се чланак налази у првој свесци *RIEB* (Note de syntaxe comparée des langues balcaniques, 100–107), потом Р. Kretschmer (*Sprachliche Vorgeschichte des Balkans*, 41–48) и V. Pisani (са белешком о македонском пореклу грчке речи *mageiros*, 255–259).

Античкој философији посвећен је само један прилог (F. Novotny, *La philosophie ancienne dans les Balkans avant J. Chr.*, 59–69), у којем је, разумљиво, поред Грчке, нашла место још само јужна Тракија, са поменом Залмоксида, легендарног трачког законодавца.

REVUE INTERNATIONALE DES ÉTUDES BALKANIQUES II, 1936, т. 3
[донела је више значајних прилога посвећених
(пре)класичној старини]

Наш најбољи оновремени историчар антике Н. Вулић (*Le sedi dei Tribali*, 118–122) – на основу Страбона, Плинија, Диона Касија, Птолемеја који сведоче да су Трибали живели између Мораве и Искера – побија тадашње хипотезе и закључује да нема разлога за претпоставку о њиховој сеоби на исток.

Славни лингвиста и митолог К. Kerényi, у чланку *Vom heutigen Stand der Illyriertforschung* (13–30), налази и анализира илирске језичке трагове у Италији и на Балкану. До данас се у овој области гледиште о распрострањености Илира доста изменило, у смислу сужавања илирског простора и њиховог утицаја на околна племена.

Н. Jokl у обимној студији *Balkanlateinische Untersuchungen* (44–82) износи лингвистичка компаративна истраживања веза латинских речи са албанским.

Прилоге у овој свесци закључује М. Будимир, ономастичким испитивањем прегрчког етничког супстрата (*Vorgriechischer Ursprung der homerischen Haupthelden*, 195–215).

REVUE INTERNATIONALE DES ÉTUDES BALKANIQUES II, т. 4

[је најскромнија свеска с аспекта класичара. У њој се налазе три сумарна, кратка прегледа]

Ch. Picard, *La vie publique et privée dans les Balkans à l'époque antique* (333–342). Овај нацрт дат је од праисторије, а потом углавном према грчким историчарима, и по областима и племенима јер, како истиче аутор, ни Балкан у антици није био јединствен. Следеће две опште белешке су: Т. Sinko, *La littérature grecque* (349–357), и R. Egger, *Der Balkan unter Rom* (343–348).

REVUE INTERNATIONALE DES ÉTUDES BALKANIQUES III, 1937, т. 5

У овом броју налазе се два чланка из области лингвистике: V. Pisani, *La posizione linguistica del macedone* (8–32) – где италијански научник дефинише положај старог македонског између грчког, илирског и трачког језика, указујући на фонетске разлике које раздвајају македонски и грчки, и П. Скок, *De l'importance des listes toponomastiques de Procope pour la connaissance de la latinité balkanique* (47–58). Други прилог представља почетак филолошког испитивања Прокопијевих топонима у циљу утврђивања њиховог облика како су се изговарали на терену да би се потом идентификовали са одговарајућим латинским. Поред наведеног циља, тиме се добијају сазнања о карактеристикама говорног латинског у Подунављу и прати преузимање топонима у каснијим језицима, пре свега румунском. Поменимо Прокопијев облик *Zanes*, што одговара лат. *Dianae*, како је много после Скока и епиграфски потврђено.

Од трајног значаја је и историјски прилог из пера будућег великог znalца римске историје R. Syme-a, *Augustus and the South Slav Lands* (33–46) посвећен хронологији римског освајања централног Балкана и најважнијим догађајима ране римске историје на овом тлу, тзв. *bellum Pannonicum* и *bellum Batonianum*.

Због оскудности и фрагментарности извора, тумачења су до данас могућа само у главним линијама. И данас нам се чини тачним и значајним Сајмово разумевање Страбонових и Апијанових података о балканским племенима. Наиме, према овим ауторима, панонска племена се протежу од Јапода па све до Дарданаца (App. III. 22), односно у овој групи набројани су и *Maезаеи*, *Дитиони*, *Деситијати*, *Пеирусти* (Страб. 314), дакле племена далеко јужније од Саве. То, по нашем мишљењу, значи да панонска племена (у римско доба) не треба одвајати од илирских (одн. илирчких), нити међу њима постављати оштру границу.

Мали куриозитет представља и то што је ово први прилог на енглеском језику у *Revue*, часопису на тада престижном француском језику.

У овој свесци је антички период слабије заступљен, али заслужују пажњу два чланка: Пионирски рад О. Davies-a (Belfast), *Ancient mining in the central Balkans (avec 6 figures)* (405–418). Аутор је теренски обишао Србију и Бугарску и утврдио трагове римских рудника. Наилазио је на комаде згуре гвоздене руде, у којима чак наводи проценат гвожђа.

Други је К. Kerényi, *Trasitus und Sedatus. Über eine vermeintliche und eine problematische antike Gottheit* (419–427). Ово је један од оригиналних истраживачких радова, посвећен решењу конкретних питања, дотле погрешно постављених (1). *Trasitus* није панонско божанство како се погрешно претпостављало на основу једне посвете, већ латинско, *Tra(n)situs*, потврђено и другде (2). Божанство *Sedatus* близак је по функцији са Хефестом, али га аутор етимолошки везује за етрурски, што је случај и са богом Вулканом. Према томе, ни ово није панонско божанство (како се претпостављало по епиграфским налазима, већ се његов култ из средње Италије проширио на Ретију (где је потврђен) и на Панонију.

КЊИГА О БАЛКАНУ I, 1936

За разлику од *RIEB*, *Књига о Балкану* намењена је ширем кругу образованих читалаца. Прилози су углавном они из *RIEB* I, али преведени на српски језик. Ту су се нашла најкрупнија европска имена познавалаца антике. Тако су своје прилоге дали: П. Кречмер, *Преисторија Балкана у огледалу језика* (21–27); Ш. Пикар, *Јавни и приватни живот на Балкану у античко доба* (28–41); М. Ростовцев, *Економски живот Балкана у старом веку* (42–51); Н. Вулић, *Најстарије културе у Југославији* (52–69); Г. Фереро, *Римска империја и Балкан* (70–74); Ж. Зејер, *Ширење хришћанства на Балкану од I до V века* (75–81).

Као што се види из наведених наслова, овим, иако већином сажетим чланцима, читаоцу се пружа хронолошки приказ праисторије и ране историје и културе Балкана, преко римске епохе на коју се потом наставља чланак Златарског о досељавању Словена на Балкан. Иако писани популарно, ови радови имају данас историјску вредност, као сведочанства вредновања епоха и тема које обрађују, али и места Балкана кроз историју. Разумљиво, и на срећу, током минулих шест деценија, дошло се до нових открића – да споменемо само дешифровање линеара Б – која су поменути ауторима била још увек непозната, а која су битно унапредила наше познавање неких научних области.

Посебну вредност и данас има уводна студија у „Књизи о Балкану”, изванредно написан филозофски есеј Т. Желинског, *Антика, Европа и Балкан*, (1–20). Разматрања великог научника о значају антике

за европску цивилизацију изниклу на темељима пре свега класичне грчке – учиниће јаснијом и једну и другу културу свима који се за њу интересују или њом баве. Прецизирајући да је поменути утицај био битан у области науке и уметности, док су вера и морал везани за хришћанство, пољски научник указује на ренесансу антике, која се одиграла већ три пута у историји: поред каролиншке и ренесансе 14–16 века, то је и процват науке и уметности у Енглеској и Немачкој друге пол. 18 – прве пол. 19. века. Сва три пута, наглашава Желински, препород на западу је олакшан употребом латинског језика у Римокатоличкој цркви. За разлику од тога, на истоку, грчки језик није имао толики значај, јер се у православним помесним црквама користе словенски одн. други национални језици. Кад је реч о првој трећини двадесетог века, аутор подсећа на (онда као и данас) актуално супротстављање утилитарних наука „некорисним” и на опасност да ове друге поново буду потиснуте од првих. Да је наука ради ње саме такође неопходна људима, али на други начин, чињеница је коју он наглашава, упућујући и на Цицеронову констатацију да је *curiositas*, трагање за истином, урођено људском духу. Но, ако се и деси да опет превладају техничке науке, Желински предвиђа да ће то само довести до новог, четвртог препорода. Гледајући из перспективе времена после Првог светског рата, овај препород би по његовом предвиђању носио обележје управо словенских народа, а човечанство ће се периодично враћати врелу класичне мисли и културе. Европска цивилизација, наиме, према мишљењу аутора, има облик музичке композиције ронда.

БЕОГРАД

Н. М. Гавриловић, С. Пандуровић, Р. Парезанин,
Београд 1940

Ова књига замишљена је као „une synthese des données scientifiques“, намењена је не само уском кругу научника, већ и образованој публици и „au peuple tout entier“. Историја двадесет векова српске и југословенске престонице започета је првим поменима племена које је живело на овој територији и првим поменима града, коме су Келти дали име Сингидунум. Следи сажет преглед периода римске власти илустрован фотографијама важнијих споменика ископаних на тлу града. Преглед се завршава ранохришћанским периодом у Сингидунуму окарактерисаним прихватањем аријанске јереси, и најездама Хуна и Авара, које су учиниле крај античке културе и тако темељно је уништиле да је нестало и дотадашње име града (22–28).

***

Нови часопис *Balkanica*, који је покренуо обновљени Балкано-лошки институт 1970. год., на први поглед посвећује мање простора класичној старини. Класични филолози из Института посветили су се проблемима културне историје доцнијих периода за које је неоп-

ходно познавање грчког (латинског знатно мање). Тако се Д. Драгој-ловић бавио изучавањем богумилства, М. Стојановић и М. Вукелић античким наслеђем и компаративним балканским питањима новијег доба (историја науке), Д. Тодоровић грчком и византијском књижев-ношћу. То не значи да у новом часопису нема истраживачих прилога о антици, из пера наших и страних угледних научника.

У бр. II (1971) наилазимо на студију Љ. Зотовић, *Путеви ширења митраизма на тлу југоисточне Европе* (69–84). Аутор је, на основу ликовних вотивних споменика констатовао две карактеристичне групе, источну и западну. Граница између њих се (грубо узев) спушта од Осјека на југ долинама Босне и Неретве. Западни пут ширења ишао је од Аквилеје – Емона Сисциа (одн. Celeia – Poetovio-Carnuntum), док се источни највероватније подударало са подунавским лимесом.

У бр. IV (1973) налази се чланак Зеф Мирдите, *Das Christentum und seine Verbreitung in Dardanien* (83–93). Аутор је мишљења да је до христијанизације ове области дошло још у апостолско доба. Од тада постоји континуитет, преко II–III в. (мада су за тај период извори врло оскудни) до IV века, који је добро потврђен (писма Хијеронимова, акта црквених сабора, патристика, византијски писци црквене историје) и даље, кроз период сеобе народа. Аутор сматра важним да истакне (можда недовољно засновано уверење) „...blieb die ganze kirchliche Hierarchie, trotz zeitweiligen Abweichungen, mehr formalen als wirklichen... und Druck seitens byzantinischer Kaiser, dem apostolischen Sitz in Rom treu.“

Бр. VIII (1977) објављује чланак Ф. Папазоглу, *Етничка структура античке Македоније у светлости новијих ономастичких истраживања* (65–82). Ова драгоценост студија у којој се указује на топониме који сведоче о предмакедонском етничком супстрату, као и о етничкој припадности македонских племена, одн. њиховој граници према Трачанима и Илирима. Потом се анализирају антропоними (са епиграфских споменика) и издвајају епихорска имена која по свом пореклу нису македонско-грчка, али ни трачка како се раније сматрало (74–80). Код оних где даља лингвистичка анализа није могућа, ареал на коме се срећу ова имена указује на њихово могуће порекло (уп. табелу имена, 78 стр.). Према аутору ови антропоними припадају племенима Пеонаца, Брига и Едонаца – што је у складу с античким писаним сведочанствима о Македонији – и често су јасно повезани са малоазијским.

XVIII–XIX (1987–1988). Први део овог двоброја посвећен је радовима са Петог међународног конгреса за проучавање југоисточне Европе. У оквиру тога нашао се добар број прилога у којима се, са разних аспеката, обрађује антички период на Балкану. Ту су прегледни чланци Z. Mirdite, *Die Wirtschaftlichen und Gesellschaftlichen Verhältnisse des zentralgebietes Dardaniens in der antike* (89–102), односно В. Јуркић Гирарди, *О Истри као граничној области Римског царства* (109–114). П. Мијовић решава један текстолошки проблем (103–108), предлажући логичну допуну једне лакуне у Псеудо-Ски-

лаксу (ц.24): емпорион [Oulkinion]. Решење је прихватљиво и према контексту (пут Бутхуа – Епидамно) и јер је претходно и археолошки убицирано утврђење које аутор идентификује као *Olcinium*.

Архитектуру Ромулијане (Гамзиграда), приказао је као идеолошки тетрархијски споменик њен истраживач Д. Срејовић (115–121). Детаљан чланак Р. Братожа посвећен је до тада недовољно обрађеном питању црквених и културних односа између Аквилеје и Сирмијума (151–176).

XXVI (1995). У овом броју занимљив је прилог А. Fola, *Orp-hism and the Arts* (117–142).

Аутор прати развој орфизма, његове промене под грчким утицајем и продужење орфичких принципа захваљујући Питагори. Аутор проналази рефлексе орфизма и у неким обичајима данашње Бугарске (прослава св. Атанасија у селу Етропоније, пре зоре, с узвицима „Сабо, Сабо” што се повезује са Сабазијем).

У истој свесци је и прилог младог сарадника Института, С. Ферјанчић, *New Epigraphic Finds near Čačak* (175–194) који обрађује већи број фрагментарно сачуваних епиграфских споменика, међу којима и један бенефицијарног конзулара и неколико одломака са ранохришћанским натписима.

Нови број *Balkanica* XXVIII (1998) доноси чланак Милене Милин, посвећен питању разлога смртне казне изречене Теодосију Старијем, оцу цара Теодосија (121–130).

Као посебно издање Балканолошког института (књ. 27, 1986, заједно са Институтом за историју Филозофског факултета у Новом Саду) изашла је монографија Милене Душанић (Милин), *Географско-етнографски екскурси у делу Амијана Марцелина* (131 стр., резиме на енглеском језику *The geographic-ethnographic digressions in Ammianus Marcellinus*). Историја последњег великог римског историографа, посвећена догађајима IV века, садржи и доста географских, топографских и етнографских описа области и племена у Римском царству или ван њега. После општег прегледа дигресија у античкој историографији, аутор анализира поменуте екскурсе (има их 10), испитујући изворе, избор података и улогу ових одељака у *Историји*. Неки од њих, екскурс о превоју *Succi* (XXI 10, 2 у дан. Бугарској), о Тракији (XXVII 4) и о Хунима (XXXI 2) пружају важне податке о географији, административном уређењу и обичајима и тако знатно доприносе познавању Балкана у антици.

АНТИЧКЕ СТУДИЈЕ У СРБА

(Зборник радова научног скупа одржаног јуна 1987, уредио М. Стојановић, Посебна издања, књ. 37) 1989

У књизи су заступљене досад занемарене разноврсне теме из историје класичне науке. После општих погледа о утицају антике на нашу књижевност и културу, следе прилози о рецепцији античких

аутора у нас, од Хомера до римских историографа. Такође су вредни радови о антици и њеном утицају у прошлом веку: посебно прилог нашег великог познаваоца класичне и националне књижевности М. Флашара, *О Стеријином превођењу и прилагођавању Хорацијеве поезије* (55–81).

Типично римску идилу Стерија пребацује у окружење свог читаоца, како по избору реалија, тако и израза („интов”) и имена (уместо слабо познатог Сирга – Сибир).

Флашар овај поступак оправдава, јер се њиме постиже адекватан учинак на читаоца. Компарације су начињене и између античке и српске епистографије као и између наших и латинских књижевних термина у *Речнику* Д. Исајловића. Посебно су обрађена питања из тзв. стручне литературе, византијске и позније: Аристотелови термини у српском средњем веку, тумачење једног нејасног места из Константина Филозофа, правне (први превод Јустинијанових *Институција*) и природне науке (Р. Бошковић), грчка рана филозофија и Лаза Костић, антика у ликовној уметности средњег века. Ту су и два рада из Хрватске (*Српско-хрватски додири у теорији и пракси класичне метрике*) и Словеније (*Sovretovo delovanje in bivanje v Srbiji*). Прилози о нашим најзначајнијим новијим истраживачима антике (М. Будимиру, М. Ђурићу, А. Савић-Ребац) и првим археолозима у нас, употпуњују овај *Зборник*.

Милена Милин